

Hella de Jonge

We hebben de doden nooit kunnen begraven

Boven aan de trappen van de Al-Aqmoskee stonden schoenen te wachten op de terugkeer van hun eigenaar. Ik betrad een ruimte waar krijsende vrouwen op een stenen tafel stonden te springen. Zij gaven een bundeltje lappen aan elkaar door. Daarna gooiden ze het omhoog naar een ronde opening in een koepeltje en ving het weer op. Gesluisde vrouwen die ritueel een dode baby naar Allah wierpen.

Ik pauzeer even en kijk de zaal in. Maart 2013. Voor mij zitten deelnemers aan een solidariteitsbijeenkomst voor slachtoffers van de Syrische burgeroorlog. Ik wil iets zeggen over mensen in oorlog en hoe de oorlog doorgaat in hun kinderen als het vrede is.

*Op 4 mei om acht uur kwam bij ons thuis ieder jaar alle ellende bij elkaar.
In twee minuten stilte.
Eén seconde voor je tante. Eén seconde voor je oom. Eén seconde voor je oma.
120 seconden. Veel te weinig voor alle doden.*

Na mij spreekt een jonge Syriër over zijn vlucht voor het Assad-regime en hoe hij zijn ouders en zusje heeft moeten achterlaten. Achter hem wordt op een groot scherm een foto geprojecteerd. Een zandvlakte.

Met een aanwijfsstok tikt hij een kuil aan waarin ontklede mensen over elkaar heen liggen. Tussen de dode lichamen ontwaar ik een kind. De jongeman stamelt in gebroken Engels:

‘We never buried the dead.’

We hebben de doden nooit kunnen begraven.

Het is alsof ik mijn vader hoor treuren.

Aan het eind van de bijeenkomst bezingt een jonge moslima haar land. De foto begint te bewegen. Het zand verwaait. Gebouwen stortten in. Stof. Grijs. Puin.

Mei 2013.

Ik zit naast mijn negentigjarige vader aan tafel in zijn woonkamer in Amsterdam. We gaan proberen te praten over pijnlijke gebeurtenissen die hij zijn hele leven verzwegen heeft.

Twee camera's staan op ons gericht. Ik werk aan een documentaire naar aanleiding van een doos die plotseling opdook bij de verhuizing van mijn vader. Door die vondst, het bleek het archief van mijn oudtante, was ik voor het eerst in mijn familiegeschiedenis geïnteresseerd geraakt.

Tijdens mijn zoektocht stuitte ik via internet op een boekje van het Barlaeus Gymnasium: 'Niet voor de school, niet voor het leven.'

Op een pagina die aan mijn ouders gewijd was, ontdekte ik dat ik vernoemd was naar een klasgenote van mijn vader: Hella Simonis.

Als ik hem dat vertel, pakt hij tot mijn verbazing het boekje in één beweging uit de boekenkast en legt het voor mij op tafel.

We kijken samen naar de foto van Hella Simonis. Een mooie, jonge vrouw met verpleegstersschort en een wit kapje op haar donkere krullen. Ze poseert met een twintigtal peuters en kleuters in witte hesjes. Met bange smoeltjes. Huilende gezichtjes. Eén kind houdt een pop tegen zich aan gedrukt. Hella Simonis is de enige die lacht.

Ik vraag mijn vader een stukje voor te lezen.

Op gedragen toon begint hij:

Eén van hun dochters hadden ze Hella genoemd, naar Hella Simonis, een joods meisje dat ook op het Barlaeus zat. Zij kwam in 1934 in klas 1b. Ik heb haar eindexamen niet kunnen vinden. Hella Simonis werkte tijdens de oorlog in het joodse weeshuis tegenover de Hollandse Schouwburg aan de Henri Polaklaan. Zij had ongeveer vijftig joodse kinderen onder haar hoede. Toen deze kinderen in 1943 gedeporteerd werden is ze vrijwillig meegegaan. Allen zijn in Sobibor vergast.

Mijn vader kijkt op en zegt: 'Een heldin.'

Het maken van de documentaire nam naarmate ik vorderde steeds meer bezit van me. Letterlijk en figuurlijk drong ik dieper door in wat er gebeurd was. Al die verdwenen familieleden. Eerder waren ze voor mij niet meer dan een naam op een lange lijst.

Dankzij een geavanceerde techniek kwam in een oud stukje film een tot dan toe vrijwel onzichtbaar gebleven jongetje tevoorschijn. Tijdens de montage kwam hij herhaaldelijk voorbij. Achter het raam van een vertrekkende trein.

Een oude man die op het perron van Westerbork achterbleef, zwaaide naar hem. Het jongetje lachte en zwaaide terug.

Tot in mijn slaap kwam dit fragment terug. Net als het raadselachtige portret van een meisje met een grote witte strik in het gitzwarte haar. Waarom zat die foto in de doos? Wie was zij?

Op een nacht schrok ik wakker uit een droom.

Ik liep in het Muiderbergse Echobos langs de joodse begraafplaats. Sneeuw lag als keppeltjes op de zerken. Een vrouw doemde op tussen de stenen en vroeg me de foto van het meisje met de witte strik af te drukken. Maar dan op groot formaat. Om die daarna te begraven. Ritueel.

Wie was die vrouw? Het zusje van mijn vader? Mijn oma? Of was het 't meisje met de strik zelf?

Nog diezelfde ochtend voerde ik uit wat mij in mijn droom opgedragen was. Niet alleen printte ik de foto van het meisje, maar ook van enkele familieleden. Het voelde of ik er een heilige taak mee te volbrengen had.

De dag daarop stond ik in alle vroegte op. Het had tot mijn verbazing gesneeuwd. Ik stapte de kou in.

Onder het speelhuisje van de kleinkinderen was een zandbak. Sneeuwvrij. Tussen schelpjes en hier en daar bemoest zand staken twee oren van Nijntje uit. Het handvat van het schepje van mijn kleindochter. Ernaast lag een halfgevuld emmertje. Ik kieperde het leeg in een plastic tas. Met het schepje sneed ik door het kleffe, bevroren zand.

Daarna spoedde ik me naar de locatie die ik met de cameraman had afgesproken en legde hem uit wat ik wou zien.

Even later, terwijl de camera liep, liet ik de vergeelde foto van het meisje los. Zij landde naast de afdruk van een hondenpoot in de sneeuw. Ik nam een vuist zand uit de plastic tas en opende mijn hand boven de foto.

‘Waarom heb je me eigenlijk naar Hella Simonis vernoemd?’

Als mijn vader zwijgend zijn hoofd afwendt, stel ik voor een fragment te laten zien van wat ik gemaakt heb.

‘Durf je dat aan?’

Mijn vader knikt.

Na één tik op een toets van mijn laptop horen we een tenor langgerekte klaaglijke tonen zingen. Kaddisj. De foto van het meisje met de strik dwarrelt door het beeld en valt op de besneeuwde aarde.

Mijn vader buigt voorover en kijkt gebiologeerd naar het meisje. Ziet hij zijn zusje? Rebecca? Er valt zand op, tot de foto is verdwenen.

Als ook de portretten van oma en overgrootvader in sneeuw en zand verdwenen zijn, draai ik mij naar mijn vader en duw het scherm omlaag.

‘Ik wist niet dat ik nog kon huilen,’ zegt hij. ‘Dat is het precies! We hebben de doden nooit kunnen begraven.’

Moeizaam staat hij op en schuifelt naar het dressoir. Hij pakt er iets uit dat in een zijden sjaal gewikkeld zit.

‘Dit is het enige tastbare dat ik nog van mijn zusje heb,’ zegt hij, terwijl hij de sjaal eraf wikkelt.

Er komt een boekje tevoorschijn met een beige omslag met witte stippen. *Poesie* staat op een bruinleren ruit.

‘Dit is het album van Rebecca.’

Met bevende handen opent hij het. Ik zie een poesieplaatje van een hond met zilveren glitters op zijn halsband en lees:

Dit album behoort aan mij

Zolang ik hoop te leven

Asser is mijn vaderlijken stam

Al bij mijn geboorte gegeven

Amsterdam de stad waar ik ter wereld kwam

En ga ik naar een ander oord

Dan leeft mijn album steeds nog voort

Beppie Asser

Jodenhouttuinen 66 zhoog

16 April 1941 10 jaar.

Ernaast een meisje met een schep en een emmer met bloemetjes. In de vier hoeken van de vergeelde pagina staat:

Ver geet mij niet.

Zijn leven lang heeft mijn vader haar album als een kwetsbaar kleinood verborgen gehouden en pas nu durft hij het mij te laten zien.

Mei 2014.

Het schepje en emmertje van mijn kleindochter blijven achter in de zandbak. Zij zal er nooit meer poffertjes mee bakken. Anderen zullen ermee spelen.

We vormen een stoet achter het kistje van onze zevenjarige kleindochter. Zes mannen dragen haar de begraafplaats van ons dorp op.

We lopen tussen de lindes door. De zon maakt er een rij schaduwbomen bij.

Schoolkinderen gaan in een kring rond de kuil staan en leggen bloemen neer.

Een meisje legt er een kokertje bij. Op een hartje aan het roze lintje staat:

Lieve Maggie, ik mis je. Ik vergeet je niet.

Jouw vriendinnetje, Anouk.

Over haar sproeten rolt een dikke traan.

De kring wordt groter. Mijn jongste kleindochter fluistert: ‘Oma, kindjes mogen toch niet dood.’

Ik aai over haar wang. Ons gezin staat vooraan. Een berg zand ligt klaar om het gat te dichten. Maggies broertje mag het teken geven. Dan zakt het kistje naar beneden. Hij lacht, begrijpt niet wat er gebeurt. Hij steekt als eerste een schepje in de bult en gooit een hap zand in de diepe kuil op zijn zusje. Daarna doet zijn papa hetzelfde en dan mijn dochter.

De moeder.

De zwarte jurk spant zich om haar schouders. Als ze zich omdraait en het schepje aan mij geeft, houd ik haar hand vast en laat hem niet meer los tot we samen het zand op het kistje horen ploffen.

In een roes geef ik het schepje aan de volgende door. Het blijkt mijn vader. Hij buigt zich voorover, duwt het schepje in het zand, gooit het op de kist. Dan draait hij zich verwezen om en schuifelt naar de uitgang. Ik maak me uit de kring van kinderen los, ren naar hem toe en sla een arm om zijn schouder. Hij kijkt me met een betrand gezicht aan en stamelt: 'Nu pas voel ik wat het is iemand van de familie te begraven.'

7 juni 2015.

De jaarlijkse herdenking van het kindertransport naar Sobibor in Kamp Vught. Tegenover het Monument der Verloren Kinderen heeft men in de openlucht twintig rijen van twintig stoelen opgesteld. Ik zit op de voorste rij. Gespannen frommel ik aan de blaadjes van mijn toespraak.

Hier, waar bewakers hun medemens als minder dan een hond beschouwden, spreken over het onuitsprekelijke. Kan ik dat?

De zon schijnt. Een rabbijn zegt een gebed. Aansluitend zingt een kinderkoor. In het midden staat een meisje vol overgave mee te zingen: *Something inside so strong*.

Ik herken mijn kleindochter in haar. Zo dapper.

Zij geeft me moed en rustig loop ik even later naar het spreekgestoelte:

Een joods gezin uit Groningen werd in 1943 op transport gesteld naar Kamp Vught. De negenjarige Koos mocht van zijn moeder de avond voorafgaand aan het vertrek één speeltje uit zijn speelgoedverzameling kiezen om mee te nemen op reis. Tussen auto's en beren koos hij voor zijn emmer met schep. Hij had van zijn tante gehoord dat het daar mooi was met veel zandvlaktes. Koos wilde zandkastelen gaan bouwen. In de volgepropte trein raakte Koos zijn emmer kwijt. Hij wilde ernaar op zoek, maar kon zich nauwelijks bewegen. Ten slotte viel hij op de schoot van zijn moeder in slaap.

Direct bij aankomst moest Koos zijn schepje inleveren. De hond van de Hundeführer blafte en liet zijn tanden zien, terwijl Koos bruuft van zijn moeder gescheiden werd.

Ik zie Koos voor me hoe hij naast de houten barak in het zand knielt en met zijn handjes begint te graven. Op zoek naar zijn schepje. Hij wrijft in zijn ogen.

Zandkorrels blijven achter in zijn wimpers. Hij blijft doorwrijven, zijn ogen raken ontstoken, niemand let op hem, niemand komt hem halen. Tranen pus rollen over zijn wangen. Zijn moeder komt niet. Zijn moeder mag niet komen.

De hond van de Hundeführer snuffelt om Koos heen. Koos blijft onverstoort. Hij is niet bang voor de hond. De hond likt zijn wang en Koos aait het dier. De hond geeft Koos een poot en blijft naast hem zitten. Koos gaat door met graven. Dieper en dieper. De hond begint met zijn voorpoten mee te woelen. Er ontstaat een flink gat, maar Koos heeft zijn schepje nog steeds niet gevonden. Samen wroeten ze door.

Dan springt Koos in de kuil. De hond duikt erachteraan. Er klinkt een scherpe fluittoon. De hond spitst zijn oren, duwt zijn kop in de schoot van Koos. Koos slaat zijn armen om de nek van het dier. Hij hoort voetstappen op het grind. Zou het zijn moeder zijn? Hij loert over de rand en onmiddellijk buldert er een stem. De hond springt met een boog de kuil uit. Jankend kruipt hij weg. Koos voelt zand op zijn rug neerkomen. Handen met zand, scheppen zand. Het wordt donker. Zijn moeder komt niet. Hij wil zijn handen bewegen, het zand wegdrukken. Het wordt stil. Niemand komt. Iedereen is weg. Koos is weg. Niemand zoekt hem meer.

Ter afsluiting van de ceremonie delen schoolkinderen witte ballonnen uit. Aan het touwtje is een kaartje gestrikt met de naam van een verloren kind. Op een teken laten we de ballonnen los. Ik kijk omhoog en volg ze tot het stipjes aan de hemel zijn.

Ver geet hem niet
Ver geet haar niet
Ver geet ze niet